

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 7, sayı / issue: 1
(Bahar / Spring 2020): 127 - 160

Tefsirin Gayesi ve İşlevi: İbn Âşûr'a Göre Kur'an Lafızlarında Anlam Genişlemesinin İmkân ve Sınırları
Purpose and Function of Tafsir: Possibility and Limits of Expansion
Meaning in the Qur'an Letters According to Ibn Âshûr

Mahmut Ayyıldız

Arş. Gör. Dr., Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Research Assist. PhD., Trabzon University, Department of Tafsir
Trabzon/Turkey

e-mail: mahmudayyildiz@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1546-5006>

DOI: 10.33718/tid.666233

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 27 Aralık / December 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 3 Haziran / June 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Mahmut Ayyıldız, "Tefsirin Gayesi ve İşlevi: İbn Âşûr'a Göre Kur'an Lafızlarında Anlam Genişlemesinin İmkân ve Sınırları", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 7/1 (Bahar 2020): 127 - 160.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>
mailto: trabzonilahiyatdergisi@gmail.com

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Tefsirin Gayesi ve İşlevi: İbn Âşûr'a Göre Kur'an Lafızlarında Anlam Genişlemesinin İmkân ve Sınırları*

Öz

İnsanlığa gönderilmiş son ilâhî mesaj olan Kur'ân-ı Kerîm, kıyamete dek kendisine tabi olanları dünya ve âhîret saadetine ulaştıracak geniş bir muhtevaya sahiptir. Kur'an'ın; geçmiş-geleceği, gizli-aşikâr her şeyi bilen, sonsuz ilim sahibi Allah'a ait bir kelâm olması da bu iddianın en açık delilidir. İlahî kelâm, dil ve üslup bakımından bu muhtevayı muhataplarına aktaracak güçlü bir anlatıma sahiptir. Kur'an lafızlarını mânaya delaleti yönüyle ele alıp inceleyen tefsir ilmi, tarih boyunca Allah'ın murâdına karşılık gelen bu zengin muhtevayı muhatapların idrakine sunmayı gaye edinmiştir. Ancak; tefsir literatürü içerisinde âyetlere ilişkin aktarılan her yorumu murâd-ı ilâhînin beyanı kapsamında değerlendirmek de doğru değildir. Zira bu bilgilerden bazıları doğrudan âyette kast edilen mânayı açıklamaya yönelik iken; bazıları ise âyetteki kastın muhatabın zihninde iyice yer etmesi için farklı ilimlerin örneklerinden yararlanılarak detaylandırılmasından ibarettir. Bu çerçevede Kur'an lafızlarından çıkarılan anlamların murâd-ı ilâhî ile ilişkisine dair yapılacak tespit ve değerlendirmeler, tefsir ilminin işlevini belirleyecektir. Son dönemde özellikle Arap dili, tefsir ve fıkıh alanındaki eserleriyle dikkatleri üzerine çeken Muhammed et-Tâhîr İbn Âşûr (ö. 1973), kaleme aldığı hacimli tefsiri et-Tahrîr ve't-tenvîr'in girişinde tefsir ilminin gayesi ve işlevi bağlamında Kur'an lafızlarında anlam genişlemesinin imkân ve sınırlarına dair önemli tespitlerde bulunmaktadır. Bu makalede İbn Âşûr'un konuyla ilgili ortaya koyduğu ve tefsirde metodoloji arayışlarına öneri olarak sunulabilecek tespitler ve değerlendirmeler analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tefsir, İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-tenvîr, Gaye, İşlev, Çok anlamlılık.*

Purpose and Function of Tafsir: Possibility and Limits of Expansion Meaning in the Qur'ân Letters According to Ibn Âshûr

Abstract

Since the Qur'ân is the last divine message sent to mankind, it has a wide content that will bring those who are subordinated to it (self) to happiness in the world and in the hereafter from the day that the process of sending of revelation had been completed to the day of judgment. For, in terms of both the word and the meaning, the fact that the Qur'ân is the word belonging to Allah who knows all things whether they are in the past or future, hid-

* Bu makale, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak hazırlayıp savunduğum "Tefsirin Mahiyeti Üzerine: Muhammed et-Tâhîr İbn Âşûr'un Müdevven Bir İlim Olarak Tefsire Yaklaşımı" adlı doktora tezinden türetilmiştir. This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "On The Nature Of Tafsir: The Approach of Muhammad al-Tahir Ibn Ashur to Tafsir as a Systematic Science" (PhD, Dissertation, İstanbul University, İstanbul/Turkey, 2019). Bu vesileyle tez danışmanım Necmettin GÖKKIR'a ve tez konusunun belirlenmesinden savunmaya kadar desteğini hiç eksik etmeyen kıymetli hocam Muhammed İsa YÜKSEK'e şükranlarımı sunuyorum.

den or obvious and has infinite knowledge is the clearest proof of this claim. The Qur'ân has a strong expression that will convey this content to its interlocutors in terms of language and wording. The science of tafsir, which examines the Qur'anic words in terms of the signification of meaning, aims to present this rich content that corresponds to the desire of Allah throughout the history. However, it will not be right to evaluate every information that had been declared with regard to the verses in tafsir literature within the desire of Allah. Indeed, some of these information has the aim to explain the meaning of the verse, while some of them consist of being detailed of the intention in the mind of the interlocutor from benefiting different examples of the sciences. In this context, the determinations and evaluations regarding the relationship between the meanings of the Qur'anic words and the divinely aim will determine the function of the exegesis. Recently, especially with his works in Arabic language, tafsir and fiqh (Islamic jurisprudence) Muhammed al-Tâhir Ibn Âshûr (d. 1973), in the rich context of the purpose and function of tafsir in the introduction of voluminous commentary *al-Tahrîr wa al-Tanwîr* makes important determinations about the possibilities and limits of the expansion of meaning. In this article, these determinations and evaluations which Ibn Âshûr puts forward on the subject and which can be presented as a suggestion for the search for methodology in exegesis will be analyzed.

Keywords: *Tafsîr, Ibn Âshûr, al-Tahrîr wa al-Tanwîr, Purpose, Function, Polysemy.*

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, insanların dünya ve âhîret hayatına dair işlerini düzene koymak ve ideal toplum seviyesine ulaşmalarını sağlamak üzere Allah tarafından gönderilen son ilâhî mesajdır. Haiz olduğu bu büyük öneme istinaden Kur'an lafızlarını ele alan ve bu lafızlardan ortaya çıkan mânaları araştırarak "ilâhî murâd"ı tespit etmeye çalışan tefsir ilmi, İslâmî ilimler içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Tefsir ilmi doğrudan kelâm-ı ilâhiyi konu edinip onun mânasının beyanıyla iştigal etmesinden dolayı birçok âlim tarafından da ilimlerin en kıymetlisi (eşrefü'l-'ulûm) olarak nitelenmiştir.¹

İbn Âşûr, tefsirle meşgul olan kimselerin nihai hedefinin Kur'an lafızlarından murâd-ı ilâhîyi açığa çıkarmak olması gerektiğinin altını çizer. Buna göre müfessirler, Kur'an lafızlarını göz önünde bulundurarak yine onun nüzûlüne esas teşkil eden aslî maksatlar çerçevesinde Allah'ın neyi murâd ettiğini açıklarlar. Bunun yanında Kur'an'ın aslî maksatlarının daha iyi anlaşılması için âyetlerde doğrudan işaret edilmeyen veya murâdın dışında kalan birtakım ziyade açıklamalara da yer verirler.² Dolayısıyla İbn Âşûr'a göre tefsir ilminin gayesi, Allah'ın Kur'an'da lafızlar yoluyla beyan ettiği murâdın açığa çıkartılmasıdır. Tefsirin işlevi ise belli bir yöntem içerisinde ancak lafızlar ve aslî maksatlar üzerinden anlaşılması mümkün olan bu murâdın ne olduğunu ortaya koymak ve yine bahse konu olan murâdın zihinlerde daha iyi yerleşmesini sağlayacak ziyade açıklamalar yapmaktır.

İbn Âşûr'un tefsir anlayışı ile XVI. yüzyılda reform hareketleri sonrasında ortaya çıkan ve son yüzyılda İslâm dünyasına da etkisini gösteren yeni kutsal metin yorumculuğu arasında önemli farklar göze çarpmaktadır. Batıda, Kutsal Kitap üzerine yapılan araştırmalarda karşılaşılan tarihi verilerin vakıyyla uyuşmaması sorununun çözümü hususunda tarihsel

1 Ebû Saîd Nâsırüddîn Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, nşr. Muhammed Subhi Hasen Hallâk (Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 2000), 1: 5; Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Mustafa Dîbu'l-buğâ (Dimeşk: Dâru'l-Mustafâ, 2008), 2: 1195; İsmâuddîn İsmâîl b. Muhammed el-Konevî, *Hâşiyetü'l-Konevî 'alâ Tefsîri'l-İmâmî'l-Beydâvî* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, 2001), 1: 38.

2 Ebû Abdullâh Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru's-suhûn, 1997), 1: 41.

tenkit metodu geliştirilmiştir.³ Buna göre ister beşer ürünü olsun isterse ilâhî kaynaklı olsun tarihin bir kesitinde ortaya çıkan her metin kendi döneminin bütün karakteristik özelliklerini taşır. Böylesi bir metinde kastedilen mânâyı açığa kavuşturmak için metni ortaya çıkaran tarihsel şartları mutlaka göz önünde bulundurmak ve bu şartlara göre yorum faaliyetini yürütmek gerekir. Günümüz İslâm dünyasında Fazlurrahman, Mehmet Paçacı, Ömer Özsoy, Mustafa Öztürk ve Halis Albayrak gibi tefsir akademisyenleri tarafından Kur'an'a uyarlanmaya çalışılan bu yöntem, tefsirin gayesi ve işlevi bağlamında şöyle bir sonuç ortaya çıkarmaktadır: Kur'an âyetlerinde Allah'ın murâdî nüzûle şahit olan ilk muhatapların ondan anladığıyla sınırlıdır. Dolayısıyla tefsirin gayesi de bu ilk muhatapların Kur'an'dan ne anladığını açıkça ortaya koymaktan ibarettir. Buradan hareketle tefsirin işlevi hakkında âyetlerdeki ilâhî muradın ancak nüzûl döneminde konuşulan Arap dilinin verileri ve bu döneme ait tarihi rivâyetler ışığında anlaşılmasının mümkün olduğu ileri sürülmüştür.⁴

İbn Âşûr'a gelince o, Kur'an'ın her şeyi ilmi ile kuşatan Allah'ın kelâmı olduğunu ve bu kitabın insanı merkeze alarak, nâzil olduğu ilk günden itibaren ona birey, toplum ve küresel düzeyde mutlu bir hayat sunmayı hedeflediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla İbn Âşûr, Kur'an'dan bu amaca hizmet etmek üzere tefsir sadedinde elde edilecek her türlü anlamın bir şekilde Allah'ın murâdıyla ilişkilendirilmesinin mümkün olduğunun altını çizmektedir.⁵

İbn Âşûr'un tefsire yaklaşımı üzerine gerek doktora ve yüksek lisans tezi düzeyinde gerekse makale ölçeğinde birçok akademik çalışma

3 Modern çağda Batıda Kutsal Kitap merkezli ortaya çıkan yorum tartışmaları hakkında detaylı bilgi için bk. Muhammed Coşkun, *Modern Dünyada Kur'an Yorumu* (İstanbul: İFAV, 2018), 99-121.

4 Konuyla ilgili detaylı bilgi ve değerlendirmeler için bk. Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık*, trc. Alparslan Açıkgenç - Hayri Kırbasoğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 57-70; Halis Albayrak, "Tefsir İlminin Sınırları", *Tefsir Nasıl Bir İlimdir*, ed. Murat Sülün (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 81-85; Mehmet Paçacı, *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?*, 2. Baskı (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), 60, 125-129; Ömer Özsoy, "Tefsirin Açmazı Kur'an'ı Başka Zamanlara Konuşturmak", *Kur'an'ı Anlama Yolunda*, ed. Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: KURAMER, 2017), 61-70; Mustafa Öztürk, *Tefsirin Halleri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 30-46; a.mlf., "Tefsir Nedir? Ne Değildir?", *İslam ve Yorum II*, ed. Fikret Karaman (Malatya: Malatya İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017), 33-50; Enes Büyük, *Tefsir İlminin Mahiyeti Sorunu* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 150-160.

5 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 41.

bulunmaktadır. Fakat konuyla ilgili yaptığımız incelemelerde bu çalışmalar içerisinde İbn Âşûr'un Kur'an lafızlarında anlam genişlemesiyle ilgili görüşlerine yer veren bir araştırmaya rastlamadık. Bizler bu makalede, Kur'an'da Allah'ın murâdını açığa çıkarmayı hedefleyen tefsir ilminin gayesi ve işlevi bağlamında İbn Âşûr'un tefsirinde bir yöntem olarak benimsediği Kur'an lafızlarında anlam genişlemesinin imkân ve sınırlarına dair görüşlerini irdeleyeceğiz.

1. Tefsir İlminin Gayesi

Bir konu etrafında yapılacak araştırmaların sistematik bir ilim hüviyetini kazanması için öncelikle o çalışmanın bir gayesinin ve faydasının olması gerekir. Zira sistematik bir ilmin konusunu ortaya çıkaran temel dinamiklerden birisi, o ilmin gayesi/amacı diğer bir ifade ile o ilmi tahsil eden kişinin elde edeceği faydadır. Kendisinden herhangi bir fayda elde edilmeyen bir işle meşgul olmak, abesle iştigal olduğundan hem İslâm kaynaklarında hem de Müslümanlar nezdinde kınanan işlerden sayılmıştır.⁶ İlim ve fayda söz konusu olduğunda ilk olarak akla bu ilmi elde etmek isteyen kişinin taşıdığı hedef gelmektedir. Buradaki hedefi belirleyen temel unsur, ilmi öğrenmek isteyeninin niyeti değil o ilmin ortaya konulma amacıdır. Bu sayede bir ilmi elde etmek isteyen kimsenin, bahse konu olan ilimden kendi mantalitesine uygun veya insanlığın yararına yönelik elde edeceği kazanımlar ön görülerek vaktini boşa harcamaması ve ona olan iştihakını artırması sağlanır.⁷

İbn Âşûr'a göre tefsir ilminin gayesi, Arapçanın inceliklerine tam anlamıyla vâkıf olmayan ve bu dilin edebî özelliklerini doğal haliyle sezinleyemeyen kişilere Allah'ın Kur'an'da neyi murâd ettiğini açıklamaktır.⁸ Bu gayenin tam olarak neye karşılık geldiğini anlayabilmek için öncelikle

6 Müslim, "ez-Zikr ve'd-dua", 73; İbn Mâce, "ed-Duâ", 2, 3; Ebû Dâvûd, "es-Salât", 365; Nesâî, "el-İsti'âze", 1.

7 Konuyla ilgili müdevven ilimlerin öncülleri arasında yer alan "ilmin gayesi veya fâidesi" hakkında detaylı bilgi için bk. Muhammed A'lâ b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *Keşşâfû istilâhâti'l-funûn ve'l-ülûm*, nşr. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetü Lünân, 1996), 1: 6, Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, nşr. Şerafettin Yaltkaya (Ankara: MEB, 1971), 1: 10; Sıddık Hasen Han, *Ebcedü'l-ülûm* (Dımeşk: Menşûrâtü Vizâreti's-sekâfe ve'l-irşâdi'l-kavmî, 1978), 1: 49-50; Asım Cüneyd Köksal, *Usûlü'l-Fıkh'ın Mahiyeti ve Gayesi* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007), 51-53.

8 Ebû Abdullâh Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *Eleyse's-subhu bi karîb* (Tûnis, Dâru's-selâm, 2006), 160.

“murâd” ifadesiyle neyin kastedildiğine açıklık getirilmesi gerekmektedir.

مراد/Murâd sözlükte إرادة/irâde mastarından türetilen ism-i mef'ul vezninde bir kelime olup “istenen, arzu edilen şey” anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Allah Teâlâya atfedilen sübûtî sıfatlardan biri olan irâde, O'nun yapıp ettiklerinde, buyruklarında ve verdiği hükümlerde hür olduğunu beyan etmektedir.⁹ Bu çerçevede Allah Teâlâ, gerek zatı ve sıfatları ile ilgili bilgileri gerekse kullarına yönelttiği emirleri ve hükümleri yine hem lafız hem de mâna bakımından kendisine ait bir söz/kelâm olan Kur'an aracılığıyla muhataplarına bildirmektedir. Bir diğer ifade ile Allah murâdını, Kur'an'da zikrettiği harfler, kelimeler ve cümlelerden meydana gelen söz/kelâm vasıtası ile kullarına iletmektedir. Dolayısıyla muhataplar için mütekellimin yani Allah'ın murâdının anlaşılır olmasının yegâne kıstası bu sözdeki kapalılığın giderilerek maksadın açığa çıkarılmasıdır. Bu noktada akla şöyle bir soru gelebilir: Mütekellim ile muhatap arasındaki iletişimi sağlayan kelâmda/Kur'ân-ı Kerîm'de ne gibi kapalılıklar mevcuttur ki bu sözdeki murâdın açıklanmasına ihtiyaç duyulmuş ve bunun sonucunda tefsir ilmi ortaya çıkmıştır?

Râgıb el-İsfahânî'ye (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) göre bir sözün anlaşılmasının önünde üç temel engel bulunmaktadır. Birincisi hitapta lafız-mana ilişkisi düzeyinde murâdın anlaşılmasını engelleyen unsurların bulunmasıdır. İkincisi sözün sahibinin kendi murâdını zihinde tasvir edemeyişinden veya tasvir etse bile bunu ifade etme kudretine sahip olmayışından kaynaklanmaktadır. Kur'an'ın sahibi veya ondaki mütekellim Allah olduğundan murâdın anlaşılması bağlamında bu tür bir engelden söz etmek mümkün değildir. Çünkü Allah, kâdir-i mutlak ve her türlü noksanlıktan münezzehtir. Üçüncüsü ise; muhatabın, hitabı anlayacak kapasiteye sahip olmamasından veya zihninin farklı şeylerle meşgul olması nedeniyle söylenen söze odaklanamamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum Kur'an'ın bazı muhatapları için geçerli olsa da bütün muhatapların bu kusurlarla karşı karşıya kalması mümkün değildir. Aksi takdirde Kur'an'ın tüm zamanlarda hiçbir muhatap tarafından tam olarak anlaşılmadığını ve anlaşılamayacağını kabul etmek gerekir. Bu da hitabın ruhuna aykırıdır.¹⁰ Dolayısıyla İsfahânî'ye göre mütekellimin dile getirdi-

9 Yusuf Şevki Yavuz, “İrade”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 379.

10 Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Mukaddimetü Câmi'i't-tefâsîr*, nşr. Ahmed Hasen Ferhat (Kuveyt: Dâru'd-da've, 1984), 39.

ği murâdın bütün muhataplar tarafından anlaşılır olması, hem kelâmda kullanılan sözcüklerin ne anlama geldiğinin bilinmesine hem de anlayış sahibi muhatapların murâdı beyan etmesine bağlıdır.

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) ise ortaya koyduğu tefsir-te'vil ayrımında bu konuya temas etmektedir. Mâtürîdî'ye göre murâd, kat'î düzeyde ancak vahye muhatap olan Hz. Peygamber'in ve nüzûle şahit olan sahâbenin yapmış olduğu açıklamalarla bilinebilir; bunun dışında kalan açıklamalar ise kesinlik bildirmemektedir. Buradan hareketle o, âyetlerdeki murâdın beyanına dair Hz. Peygamber ve sahâbenin yapmış olduğu açıklamaları tefsir, bunlar dışında fukahanın istinbat yoluyla elde ettiği anlamları ise te'vil diye isimlendirmektedir.¹¹ Mâtürîdî'nin yapmış olduğu bu taksimden anlaşılacağı üzere o, Hz. Peygamber'in yapmış olduğu açıklamaları ona verilen tebyin görevi (en-Nahl 16/44) gereği, sahâbenin açıklamalarını ise âyetlerin nüzûlüne şahit olmalarına istinaden mütekellimin murâdı mesabesinde görmektedir.

Molla Fenârî (ö. 834/1431) de *Aynu'l-a'yân* tefsiri mukaddimesinde kendisinden önce ortaya konulan tefsir tanımlarından bazılarını ele alırken tefsir ilminin konusunu diğer ilimlerden ayıran haysiyet olan murâd-ı ilâhînin araştırılabilirliğiyle ilgili birtakım tespitler yapmaktadır. Fenârî'ye göre Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) tefsir tanımındaki "murâd" ile şâyet mutlak anlamda Allah'ın murâdının açığa çıkarılması kastediliyorsa tefsir ilminin bunu araştırma salahiyetinin olmadığı kesindir. Zira tefsir ilmi mütekellimin murâdını açıklarken ya dilbilimin kaidelerini ya da sözün ilk söylendiği ortama ait verileri yani rivâyetleri kullanır. Buna göre gerek dilbilime ait verilerin zan bildirmesi gerekse rivâyetlerin çok az kısmı hariç çoğunun âhâd yollarla nakledilmesi tefsir sahasında Kur'an'daki murâdın neliğine dair yapılan tespitlerin katiliğine gölge düşürmektedir. Ayrıca müfessirlerin, murâdın tespitine dair yaptıkları açıklamalarda da sıkça ihtilafa düştükleri bilinmektedir.¹²

Molla Fenârî'nin talebesi Kâfiyeci (ö. 879/1474) ise hocasının aksine dilbilimin verileri üzerinden murâdın kesin olarak anlaşılabileceğinin altını çizmektedir. Kâfiyeci'ye göre lafızlar ne için vaz' olunmuşlarsa

11 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Dârü'l-mîzân, 2005), 1: 3.

12 Şemseddin Muhammed b. Hamza Molla Fenârî, *Aynu'l-a'yân* (İstanbul: Dersaadet, 1325), 5.

kullanım esnasında o mânaya delalet eder. İster mütekellim onu farklı bir anlamda kullansın ister kullanmasın. Nitekim İslâm âlimleri lafzın mânaya delaletinin, mütekellimin kastına değil söz konusu lafzın hangi mânaya için vaz' olunduğunu bilmeye bağlı olduğunu beyan etmişlerdir. Öyleyse lafızların delalet ettiği anlamları, mütekellimin murâdında değil o lafızların vaz' edildiği anlamlarda aramak gerekir. Kâfiyeci bu noktada Kur'an'ın delaletini istisna tutarak Kur'an'da murâdın, her ne kadar bir dil vasatında ifade edilse de mütekellim tarafından belirlendiğini yani lafızların vaz'î delaletine değil katî surette mütekellimin kastına tabi olduğunu ifade etmektedir.¹³ Kâfiyeci'ye göre Kur'an'ın muhkem âyetlerinden neyin murâd edildiği kesin olarak bilinmektedir. Nitekim muhkem âyetler, "ümmü'l-Kitâb" olarak nitelenmesi hasebiyle müteşâbih âyetlerden daha üst mertebeye konumlandırılmıştır. Kaldı ki Allah en-Nahl 16/89. âyette Kur'an'ı, Hz. Peygamber'e her şeyin açıklayıcısı olarak indirdiğini bildirmektedir. Ayrıca muhkem âyetlerde bildirilen emir ve yasaklara uymak vacip/zorunlu görülmüştür. Şâyet bu âyetlerde murâdın ne olduğu kesin olarak bilinmeseydi amel de vacip olmazdı.¹⁴ Kâfiyeci muhkem âyetler bir yana müteşâbih âyetlerin murâda delaletinin dahi genel anlamda (icmâlen) bilinmesinin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Nitekim söz konusu âyetlerin içeriği hakkında dinin asıllarını dikkate alarak fikir beyan etmenin caiz görülmesi de bundan kaynaklanmaktadır.¹⁵

Son olarak Sadrüddîn el-Konevî'ye (ö. 673/1274) gelince o, Kur'an'da yer alan lafızlar hakkında -sıhhat şartlarına uymak kaydıyla- hem rivâyet hem de dirâyet kanalıyla yapılan açıklamaların tamamının murâda dahil edilebileceğinin altını çizmekte; dil kaidelerine aykırı olmayan ve dinin esaslarıyla çelişmeyen bütün anlamları bu kategoride değerlendirmektedir. Konevî'ye göre sebep-i nüzûl, bağlam ve ilk muhatapların anlayış seviyesi gibi hal karinelerin yanı sıra anlamı sınırlandıran veya müşterek lafızlarda bazı anlamları öne çıkaran kriterler Kur'an'ın çok yönlü gizli anlamlar ihtiva etmesine veya Kur'an lafızlarının, zâhir, batın, had ve matla' gibi çeşitli anlam katmanlarının olmasına engel teşkil etmemektedir.¹⁶

13 Muhyiddin Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyeci, *et-Teyisîr fî kavâ'id 'ilmi't-tefsîr*, nşr. Enver Mahmûd el-Mursî (Tantâ: Dâru's-saade, 2007), 99.

14 Kâfiyeci, *et-Teyisîr*, 89.

15 Kâfiyeci, *et-Teyisîr*, 87.

16 Ebü'l-Meâlî Muhammed b. İshâk Sadrüddîn el-Konevî, *İ'câzü'l-beyân fî tefsîri üm-*

İbn Âşûr ise klasik dönemde ortaya çıkan murâdın tespit edilebilir olup olmadığı konusundaki ihtilafların temelinde lafzî kelâmdan hareketle nefsî kelâmın ihata edilip edilemeyeceği tartışmalarının yer aldığına dikkat çekmektedir. Bu konuda Ehl-i sünnet âlimleri, Mu'tezile'nin muteber isimleri ve Sekkâkî (ö. 626/1229), Kur'an'da murâdın kelâm-ı nefsî boyutunda idrak edilebileceğini ileri sürerken bazı Mu'tezilî âlimler bunun asla mümkün olamayacağını düşünmektedirler. İbn Âşûr, Allah'ın murâdının tamamının bilinemeyeceğini kabul etmekle birlikte bu konudaki tartışmaların kayda değer bir yanının olmadığını ifade etmektedir. Zira ona göre burada asıl olan, Allah'ın murâdının ihata edilmesinin aklen mümkün olması veya olmaması değil, olgusal düzeyde vuku bulup bulmadığıdır. İnsanın tam mânasıyla Allah'ın murâdını idrak edememekle birlikte bu konuda gücü yettiğinde ve ilminin sınırlarının ulaştığı son noktaya kadar araştırma yapmakla mükellef kılınması bunun en açık göstergesidir.¹⁷ Nitekim buna istinaden birçok âlim, yapmış olduğu tefsir tanımında murâdın araştırılmasıyla ilgili "بقدر الطاقة البشرية = beşer gücünün yettiği ölçüde" kaydına yer vermişlerdir.¹⁸ İbn Âşûr'un ifadelerinde geçen "الإمكان الوقوعي = olgusal imkân" tabiri ile işaret ettiği murâd arayışı aslında Kur'an'ın nüzûlüne esas teşkil eden aslî gayeleri tespit ile ilişkili bir araştırmadır. Buna göre tefsir, kelâm-ı nefsîde yer alan mânaları değil, dinin insanlığa gönderilişindeki aslî maksatları araştırmayı amaç edinmektedir. Bu maksatlar da Allah'ın apaçık bir dil ve üslupla gönderdiği Kur'an lafızları içerisinde mündemiçtir.¹⁹ Nitekim daha önce de İbn Âşûr'a göre tefsirin asıl gayesinin, Arapçanın inceliklerine tam olarak vakıf olmayan ve bu dilin edebî özelliklerini doğal haliyle sezinleyemeyen kişiler için Kur'an'da Allah'ın murâdını anlaşılır kılmak olduğunu beyan etmiştik. Dikkat edilecek olursa İbn Âşûr burada Allah'ın murâdının tikel olarak Kur'an lafızlarında veya âyetlerde değil bilcümle Kur'an'da yer aldığıının

mi'l-Kur'ân, nşr. Celâleddîn el-Âşteyânî (Kum: Bostan Kitab, 1381), 187-188.

17 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 39.

18 Molla Fenârî, *Aynü'l-a'yân*, 5; Kâfiyeci, *et-Teysîr*, 53; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hafâcî, *İnâyetü'l-Kâdî ve kifâyetü'r-Râzî* (Beyrut: Dâru's-sâdır, ts.), 1: 16; Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzû'âtî'l-'ulûm* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1985), 2: 54; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1: 427; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Bedî' es-Seyyid el-Lihâm (Dîmeşk: Dâru Kuteybe, 2010), 2: 7; Muhammed Hüseyin ez-Zehbî, *et-Teysîr ve'l-mufessirân* (Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.), 1: 15.

19 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 39.

altını çizmekte ve bu murâda ancak Arap dilinin inceliklerine tam vakıf olmakla ulaşılabileceğini düşünmektedir

İbn Âşûr tefsir ilminin gaye edindiği “murâd” kavramını, fıkıh usulünde sistematik hale getirilen makâsîd teorisiyle ilişkilendirmek suretiyle bir üst kavram olarak ele alıp incelemektedir. Buna göre nasıl ki dinin temel maksatlarını esas alan usul anlayışında başta İslâm şeriatı olmak üzere bütün şeriatlar insanların yakın ve uzak esenliğe²⁰ kavuşmaları için gönderilmiş ise, Kur'an da en nihâyetinde bütün insanların kurtuluşu ve huzur içerisinde yaşayabileceği bir düzenin tesisi için indirilmiştir. Bu noktada İbn Âşûr'a göre Kur'an'ın indirilmesindeki en temel gaye, bütün cemiyet hayatını ıslah etmek ve eşref-i mahlukat olan insana yaşanılabilir bir hayat sunmaktır. Kur'an bu amaç doğrultusunda öncelikle cemiyetin en küçük yapı taşını oluşturan fertleri ıslah etmekle işe koyulur. Bireyin ıslahı, insanı inanç, ahlâk ve ibadet konularında ideal seviyeye ulaştırarak nefsinin kötü alışkanlıklarından arındırmak ve ona güzel hasletler kazandırmakla sağlanır. Bireyler ıslah edildikten sonra ikinci aşamada ıslah edilmiş bireylerden oluşan bir toplum tesis etmek gerekir. Nitekim bireyleri ıslah edilmemiş bir toplumun esenliğe kavuşması mümkün değildir. Ayrıca bireyler arasında şehevî dürtülerin doğuracağı ahlâksızlıkların ve zorbalıkların önüne geçmek de toplumun ıslahına katkı sunacaktır. İbn Âşûr'a göre gerek şeriatın gerekse Kur'an'ın gönderilmesine esas teşkil eden aslî gayelerden en önemlisi toplumun ıslah edilmesidir.²¹ Zira toplum ıslah olmadıkça üçüncü aşamaya yani küresel boyutta insanlığın ıslahına geçiş sağlanamaz ve ilk aşamada gerçekleştirilen bireylerin ıslahının sürekliliği temin edilemez. Nitekim ıslah olmamış toplum, bireylerini ifsada sürükler ve bireylerin de bu baskıya ilelebet karşı koyması mümkün değildir. İbn Âşûr'a göre Kur'an'ın nüzûlüne esas teşkil eden gayelerden sonuncusu İslâm devlet düzeninin yerleştirilmesi, küresel düzeyde bütün insanlığın ıslahı, devletler-toplumlar arasındaki ilişkilerin tesis edilmesi, canın, aklın, dinin, neslin ve malın korunması gibi İslâm'ın ve insanlığın

20 İbn Âşûr'un burada yakın ve uzak kavramlarından kastı insanların halihazırda içerisinde bulunduğu durum ve bu durumun ileride doğuracağı neticelerdir. Burada uzaktan kastedilenin âhîret işleri olmadığı açıktır. Zira şer'î hükümler insanların âhîret hayatını doğrudan tanzim etmeye yönelik değildir. Allah teâlâ âhîret hayatını insanların dünyada yaşadıkları hayata karşılık ceza veya mükafat olarak yaratmıştır. Bk. Ebû Abdullâh Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *Makâsîdü's-şer'îati'l-İslâmiyye*, nşr. Muhammed et-Tâhir el-Meysâvî (Beyrut: Dâru Lübnân, 2011), 134.

21 İbn Âşûr, *Makâsîdü's-şer'îati'l-İslâmiyye*, 210.

en genel maslahatlarının muhafaza edilmesidir.²²

İbn Âşûr'a göre Allah'ın Kur'an'ı göndermesindeki temel maksat, yukarıda zikredilen dinin ana gayelerinin muhafazası doğrultusunda yapılması gerekenlerin insanlara beyan edilmesidir. Bu meyanda yapılması gerekenleri Allah apaçık bir üslupla gönderdiği Kur'an lafızlarına derç etmiş ve bizleri de bu lafızlardan hareketle murâdının ne olduğunu bilmek ve bu muradı bütün yönleriyle idrak etmekle yükümlü kılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'e hitaben buyrulan "Sana bu mübarek Kitâb'ı, âyetlerini iyiden iyiye düşünsünler ve akıl izan sahipleri (ondan) ibret alsın diye indirdik" (Sâd 38/29) âyetinde de bu yükümlülük hatırlatılmaktadır.

İbn Âşûr gerek bilgilenmek gerekse telif maksadıyla tefsir ilmine yönelen kimselerin, Kur'an'ın nüzûlüne esas teşkil eden aslî gayeleri göz önünde bulundurmalarının yanı sıra bu gayelerin tahakkukuna hizmet eden sekiz konuda bilgi sahibi olmaları gerektiğinin altını çizmektedir. Bu konular kısaca şöyle sıralanabilir:

1. İtikadı düzeltilme ve sahih inanç esaslarını öğretme,
2. Ahlâkı güzelleştirilme,
3. Kanun koyma,
4. İslâm toplumunu idare edilme,
- 5) Kısalar ve geçmiş milletlere dair haberleri anlatma,
6. Muhatapları bilgilendirilme,
7. Öğüt ve uyarılarda bulunma,
8. Kur'an'ın eşsizliğini ortaya koyma.²³

İbn Âşûr'un burada tespit ettiği sekiz ana başlık, aslında daha önce Kur'an'ın aslî gayeleri bağlamında işaret edilen üç temel maksadın daha detaylı tasnifinden ibarettir. Yani bahsi geçen konu başlıkları, Kur'an'ın en temel gayesi olan ıslaha ulaşmanın yol haritasını çizmektedir. "Bu yönüyle İbn Âşûr'un, Kur'an'ın nüzûlüne esas teşkil eden aslî gayeleri birey ve toplumun ıslahına dayandırdığı söylenebilir."²⁴

22 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 38.

23 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 40-41.

24 Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Gâî Yorum* (Ankara: OTTO, 2016), 134.

İbn Âşûr'a göre müfessirin nihaî amacı yukarıda bahsi geçen aslî gayeler ve ana konular çerçevesinde Allah'ın Kur'an'da açık bir üslupla ortaya koyduğu murâdına dair mânaları, dil kaidelerini de göz önünde bulundurarak açıklamak olmalıdır. Bunun yanında müfessirin, aslî maksatların daha iyi anlaşılması, ana konuların hem yatay hem de dikey düzlemde çeşitlendirilmesi ve detaylandırılması için ziyade açıklamalar yapmasında da bir beis yoktur. Dolayısıyla tefsir ile meşgul olmak isteyenlerin bu konuda genel anlamda Kur'an'ın ne için indirildiğini bildiren aslî maksatları (el-makâşidü'l-aşliyye) ve Kur'an'da kalıplaşan bazı tabirlerin ('âdâtü'l-Kur'ân)²⁵ kullanımlarını bilmeleri gerekmektedir.²⁶

İbn Âşûr'a göre Kur'an'ın Arapça bir kelâm olarak indirilmesi ve Hz. Peygamber'in Arap olması; dolayısıyla Kur'an'da dinin temel gayelerinin Arap diliyle bildirilmesi sıradan bir durum değildir; aksine birçok hikmete râcidir. Arap dili, yanlış anlaşılmaya mahal vermeyen fasih bir üsluba sahiptir. Kolay öğrenilir ve az kelime ile çok anlam ifade eder. Bunun yanı sıra Arap toplumunun daha önce hiçbir şeriatla tanışmaması ve duru bir zihne sahip olması onları diğer milletlerden ayırmaktadır. Bu hususiyetler, Kur'an'ın Arapça nâzil olmasındaki hikmetlerin başında gelmektedir. Fakat İbn Âşûr'a göre Kur'an'da Araplara kendi dilleri ile hitap edilmesi hatta bazı âyetlerde tamamen onların günlük hayatta yapıp ettiklerinden (Hûd 11/49) veya söylediklerinden²⁷ haber verilmesi Kur'an'ın ihtiva ettiği hakikatlerin sadece onlarla sınırlı olduğu anlamına gelmez.²⁸ Nitekim Kur'an ahkâmının umumi olduğunu bildiren âyetler,²⁹ Kur'an'ın kıyamete dek toplumlar üzerindeki etkisini sürdürecektir³⁰ ve asla bir benzeri getirilemeyecek³¹ mu'ciz bir kelâm olduğunu bildiren haberler onun evrensel bir mesaj olduğunu teyit etmektedir.

25 Kur'an'da kalıplaşarak belli bir anlam çerçevesine oturtulan lafızlar ve anlatım üslupları hakkında detaylı bilgi için bk. Mustafa Öztürk, "Âdetü'l-Kur'ân: Kur'an'ın İfade ve Üslup Örfü", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 5/2 (Aralık 2018): 315-341.

26 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 41-42.

27 el-En'am 6/156.

28 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 39.

29 el-En'am 6/90; el-A'râf 7/158, Yûsuf 12/104; el-Enbiyâ 21/107; el-Furkân 25/1; es-Sebe 34/28; Sâd 38/87; el-Kalem 68/52; et-Tekvîr 81/27 v.dğr.

30 Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'ân", 1; a.mlf., "el-İ'tisâm bi'l-Kitâb ve's-sünne", 1; Müslim, "el-İmân", 152.

31 el-Bakara 2/23-24; Hûd 11/13; el-İsrâ 17/88.

İbn Âşûr'a göre dinin aslî gayelerini ihata eden murâd-ı ilâhînin Kur'an lafızlarına dercedilmesi Arap dilinin, söz konusu gayeleri tam anlamıyla kuşatacak ve detaylandırarak bir zenginliğe sahip olduğunu göstermektedir. Gerek Arap dilinin kelime hazinesi gerekse Arapların anlatımda kullandıkları üsluplar, murâd-ı ilâhîyi taşıyacak ve nesilden nesle eksiksiz bir biçimde aktaracak güçlü bir yapıya sahiptir. Bu çerçevede Arapların en öne çıkan vasıfları, doğuştan keskin bir zekaya ve derin bir kavrayışa sahip olmalarıdır. Onların bu özellikleri günlük konuşmaları ile edebiyatçıların nesir ve şiir türü eserlerine yansımıştır. Arap edebiyatında dinleyenlerin derin kavrayışına istinaden veciz ifadelere ve çoklu anlamlara delalet eden edebi sanatlara sıklıkla yer verildiği görülür. Bu tür sanatların başında şunlar gelmektedir: Mecaz, istiare, temsil, kinaye, tariz, mübalağa, aracümle (i'tirâziyye), müstetbe'âtü't-terâkib, özdeyiş (emsâl), telmih ve temlih. İbn Âşûr'a göre gerek Arapların günlük konuşmalarında gerekse edebiyatta kullandıkları bütün bu sanatlar, konuşanın zihninde oluşan anlamların eksiksiz bir biçimde, en açık ve özlü ibarelerle muhataba aktarımını sağlamakta; böylece bu anlamların muhatabın zihninde kolayca yerleşmesine imkân vermektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın Arap dili ile nâzil olması, dil kaideleri ve edebiyattan hareketle elde edilebilen bütün anlamları içine alacak bir söz dizimine ve derinliğe sahip olduğu anlamına gelmektedir.³²

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalardan da anlaşılacağı üzere İbn Âşûr'a göre Kur'an'ın her bir âyetinde Allah'ın murâdı, nas-olgu veya siyak-sibak ilişkisi içerisinde tek yönlü değil makâsıd kavramı çerçevesinde çok yönlü bir anlam alanına sahiptir.³³ İbn Âşûr, Kur'an'da tikel lafızlardan çoklu anlamlara geçerken belâgat ilminin ilkelerini kendisine mesnet kabul etmektedir. Nitekim belâgat ilminin başlı başına Kur'an'ın i'câz yönlerini açığa çıkarmak üzere ortaya çıktığı ve bu bakımdan tefsir ile belâgat arasında çok sıkı bir ilişkinin olduğu bilinmektedir. Gerek Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu ispat eden i'câz özelliklerinin ortaya konulmasında gerekse âyetlerden murâda tekabül eden çoklu anlamların çıkarılmasında belâgat ilmi tefsire hatırı sayılır bir katkı sunmaktadır. Zemahşerî (ö. 538/1144) de bu bağlamda belâgat bilgisini tefsir için olmazsa olmaz bir kriter olarak ileri sürmektedir. Sekkâkî ise murâd-ı ilâhînin tam anlamda idrak edilebilmesi için derin bir belâgat bilgisine ihtiyaç du-

32 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 93.

33 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 50, 81.

yulduğunu, bu konuda yeterli bilgiye sahip olmayanların kesinlikle tefsire yaklaşmaması gerektiğini ifade etmektedir.³⁴

İbn Âşûr'a göre Kur'an'ın mu'ciz bir kelâm oluşu onun Arap edebiyatçılarının belirli söz kalıplarıyla ifade ettikleri sınırlı anlamların çok daha ötesinde geniş anlamlar ihtiva etmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim Kur'an, sıradan insanların veya edebiyatçıların belli bir bağlam içerisinde söyledikleri sözlerden çok farklıdır. O, ilmi ile her şeyi kuşatan ve her türlü zaman ve mekân mefkuresinden uzak olan Allah'ın kelâmıdır. İbn Âşûr'a göre edebi bir sözde murâd, mütekellimin kullandığı ifadeler üzerinden tespit edilir. Kur'an'da Allah'ın murâdı ise, Kur'an'ın nüzûlüne esas teşkil eden gayelere uygun olarak muhatabı bütün yönleri ile hakikate ulaştıracak her türlü anlamı içine alır. Zira edebi bir sözden maksat mütekellimin duygu ve düşüncelerini, ihtiyaçlarını muhataba aktarmak iken, Kur'an'ın indirilişinden maksat, muhatabın saadet içerisinde yaşayabileceği bir düzenin tesis edilmesidir.³⁵ İbn Âşûr'un burada Kur'an'daki murâd-ı ilâhî ile muhatapların ihtiyaçları arasında kurmuş olduğu bağ, makâsıd anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. Nitekim İbn Âşûr'un makâsıd anlayışı, insanların bireysel yaşamından toplumsal ilişkilere ve en nihâyetinde cihanşümül bir dünya düzenine kadar geniş bir alanı kuşatmaktadır.

2. Tefsir İlminin İşlevi

Türkçede sözlük anlamı itibariyle “fonksiyon, rol, vazife, görev”³⁶ gibi anlamlara gelen “işlev” kelimesi, “bir deneyi yaparken izlenen yol, bir nesnenin ya da bir kimsenin ait olduğu yapı veya içinde bulunduğu konum gereği yaptığı iş, faaliyet ve fonksiyon” şeklinde tanımlanmaktadır.³⁷ İşlev kelimesinin sosyal bilimlerden beşerî ilimlere, felsefeden mimariye değişik ilmi sahalarda kullanılan çok yönlü bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu kavram, her bir disiplin için bazı nüanslarla kendine özgü bir anlama da sahiptir. Müdevven bir ilmin işlevi denilince o ilim içerisinde bahse konu olan meseleleri ele alma yönü, biçimi, yönte-

34 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 19.

35 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 93.

36 Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, 4. Baskı (İstanbul: Pınar Yayınevi, 2008), 823.

37 Hasan Eren v.dğr., *TDK Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), 1: 731; Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma, 1999), 355; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006), 1: 974.

mi akla gelmektedir. Bu açıdan “işlev” kelimesinin usul/metodoloji ile de doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Bu çalışmada “Tefsirin İşlevi” başlığı altında ele aldığımız meseleler de İbn Âşûr’un tefsir metodolojisinin dayandığı temel dinamiklerden başkası değildir.

Daha önce de ifade edildiği üzere, tefsir ilminin nihai hedefi Allah’ın Kur’an’daki murâdını açığa çıkarmaktır. İbn Âşûr’a göre müfessir bu hedef doğrultusunda âyet lafızlarından Kur’an’ın aslı maksatlarına uygun düşen mânaları çıkarmakla yükümlüdür. Bunun yanı sıra müfessir, doğrudan âyet lafızlarından elde edilmesi mümkün olmayan fakat söz konusu maksatlara ilişkin konuların gerek detaylandırılması gerekse temellenendirilmesine dair birtakım ziyade açıklamalara yer verebilir.³⁸ Dolayısıyla müfessirin Kur’an’da murâdın açığa çıkarılmasına yönelik yapılacak açıklamalarda âyetlere tek taraflı değil çok yönlü yaklaşması gerekmektedir. İbn Âşûr’un bu tespitlerinde (çok yönlü murâd anlayışında) onun Kur’an’ın mahiyetiyle ilgili farklı tasavvurları ve Arap dilinin sahip olduğu birtakım edebî incelikler etkin rol üstlenmektedir.

İbn Âşûr’a göre Kur’an, bir benzerinin getirilmesi mümkün olmayan eşsiz bir kelâm olması hasebiyle ifade ve anlatım üslubu bakımından Arap edebiyatçılarının yapıtlarından çok daha derin ve zengin bir anlam örgüsüne sahiptir. Zira Kur’an, koyduğu yasalarla toplumu düzene sokan (teşri’), getirdiği ahlâk ilkeleri ile onları disipline eden (te’dîb) ve muhataplarını yaşadıkları dünyanın ihtiyaçlarını karşılayan bilgi birikimi ile donatan (ta’lîm) bir kitaptır. Bu yönüyle Kur’an, Arap dilinin elverdiği ölçülerde lafızların taşıyabileceği bütün anlamları yüklenmiş en veciz ifadelerle sahiptir. Bu kapsamda Arap edebiyatçılarının ifadelerinde asıl olan sadece ortaya konulmak istenen maksatların muhataba aktarılması ve mütekellimin maksadı dışında kalan mânaların murâda dahil edilmemesi iken, Kur’an’da Allah’ın murâdı, lafızlar yoluyla muhatabın bilmek istediği veya ihtiyaç duyduğu bütün anlamları kuşatmaktadır. Buna göre Kur’an’da bir ifade ile hem edebiyatın zirvesindeki en ince anlamlara hem de ondan daha düşük seviyedeki yüzeysel anlamlara aynı anda işaret edilmesi mümkündür. Böylece Kur’an hem anlayış seviyesi zirvede olan seçkinleri (havas) hem de daha düşük seviyedeki sıradan insanları (avam) aynı anda muhatap almış olur.³⁹ Ne var ki Kur’an’da lafızların mânaya

38 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 41.

39 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 93.

delaleti göz önünde bulundurularak sarih ve zâhir anlamların öne çıkarılması lafızlardan daha derin bağlantılarla elde edilen ikincil anlamların murâda dahil olmadığı anlamına gelmez. İbn Âşûr'a göre Arapçanın dil kuralları çerçevesinde gerek lafız gerekse terkip düzeyinde elde edilmesi mümkün olan anlamları, Kur'an'ın nüzûlüne esas teşkil eden gayelerle de örtüşüyorsa terki bin taşıyabileceği bütün bu mânaların hepsine yüklemek gerekir.⁴⁰ Bu sebeple müfessirin, âyetler hakkında açıklama yaparken lafızlardan veya terkiplerden Arap dilinin kaidelerine uygun çıkartılabilecek anlamlar arasında tercihte bulunmaması böylece âyetlerin yüklendiği geniş anlam çerçevesini daraltmaması gerekir.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere İbn Âşûr'un tefsir tasavvuruna göre Kur'an metninden çıkarılacak murâdın kapsamını belirlemede Arap dilinin sahip olduğu özellikler önemli rol üstlenmektedir. İbn Âşûr'un tefsir ilminin ıslahına yönelik yaptığı değerlendirmelerde de aynı şekilde Arap dilinin ve edebiyatının önemine dikkat çektiği görülmektedir. İbn Âşûr, modern dönemde kaleme alınan tefsirlerde iki temel yaklaşımın söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. O, bazı müfessirlerin geleneği taklit etmekten öteye geçemediklerini ve âyetlerin anlaşılmasında sadece önceki müfessirlerin yapmış olduğu açıklamaları nakletmekle yetindiklerini, bazılarının ise -tabir yerinde ise- eline kazmayı alıp geleneği tarumar etme gayreti içerisinde olduklarını belirtmektedir. İbn Âşûr her iki yaklaşımın da tefsirin gelişimini sekteye uğrattığının altını çizmektedir. O, bu iki yaklaşım arasında tefsirlerde, geleneğin birikiminden istifade edilerek modern çağın sorunlarına çözüm önerilerinin sunulması gerektiği kanaatindedir.⁴¹ İbn Âşûr bu noktada tefsir ilminin ihyası için öncelikle Arap dilinin kullanımlarını dikkate alarak kelimelerin sözlük anlamlarını, lafızların terkip halinde ifade ettiği anlamları, edebî incelikleri ele almak gerektiğini ardından çeşitli delalet yollarıyla elde edilen ikincil anlamlara ulaşmak gerektiğini; bunları yaparken de selef ve halef ulemasının âyetlerin ihtiva ettiği konulara ilişkin yapmış oldukları değerlendirmelere yer vermek gerektiğini beyan etmektedir. İbn Âşûr sonraki ulemanın yapmış olduğu açıklamaları âyetlerle ilişkilendirirken âyetin ihtiva ettiği konuların dışına çıkılmamasına özen gösterilmesi ge-

40 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 97.

41 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 7.

rektiğinin de altını çizmektedir.⁴²

İbn Âşûr, Kur'an metninin ihtiva ettiği anlamların sınırlarını ve buna bağlı olarak tefsir kaynaklarında murâd-ı ilâhîyi açığa çıkarmaya veya detaylandırmaya yönelik yapılan açıklamaları müfessirlerin yöntemleri üzerinden ele alıp incelemektedir. Böylece tefsir ilminin işlevine dair görüşlerini; yani Allah'ın Kur'an'daki murâdının nasıl açığa çıkarılacağı konusundaki tespitlerini, müfessirlerin metotları üzerinden açıklamaktadır. İbn Âşûr'a göre müfessirlerin Kur'an tefsirinde tabi olduğu üç temel yöntemden söz etmek mümkündür:

Bu yöntemlerden ilkinde lafızların sadece sözlük anlamları veya terkip içerisinde taşıdığı birincil anlamlar açıklanır.

İkincisinde ise âyet lafızlarından veya terkiplerden ilk planda anlaşılması mümkün olmayan fakat dilin çeşitli delalet özellikleri kullanılarak, âyetin siyak-sibakından veya tarihsel bağlamından hareketle elde edilen ikincil anlamlar ortaya konur. İbn Âşûr âyet lafızlarından dolaylı yollarla elde edilen bu ikincil anlamların, Arap dilinin kullanım özelliklerine aykırı olmaması ve Kur'an'ın ana gayeleri ile çelişmemesi gerektiğinin altını çizmektedir. Metinde açıkça ifade edilmeyen ancak farklı karineleler yardımı ile anlaşılması mümkün olan bu gibi kullanımlar Arap diline özgü bir özellik olup belâgat terminolojisinde "müstetbe'âtü't-terâkîb" diye isimlendirilmektedir. Arap edebiyatında bu tür kullanımlara, tekit edatları, bir sözün muhalifinden anlaşılın zıt anlamlar (fahve'l-hitâb), bir cümlede asıl maksadın dışında işaret edilen yan anlamlar (delaletü'l-işâre) ve bir sözün hem hakikate hem de mecaza aynı anda hamledilebilir olması örnek olarak zikredilebilir. Tefsirlerde âyetlerden hareketle akâide dair meselelerin temellendirilmesi, ahkâma taalluk eden konularda hukuki normların çıkarılması veya ahlâk ilkelerinin detaylandırılmasına yönelik yapılan açıklamaların tamamı müstetbe'âtü't-terâkîb kabilinden açıklamalardır.

Tefsir yöntemlerinden üçüncüsünde ise farklı ilmi disiplinlere ait meseleler, bazı âyetlerle ilişkilendirilerek enine boyuna tartışılmaktadır. İbn Âşûr tefsirin sınırları içerisinde bu tür meselelere yer verilebilmesi için birtakım gerekçelerin ileri sürülmesi gerektiğini bildirmektedir. Buna göre öncelikle âyetlerle bu meseleler arasında bir ilişkinin tesis edilmesi

42 İbn Âşûr, *Eleyse's-subhu bi karîb*, 165.

gerekmektedir. Bu meseleler ya Kur'an'ın ana konularının ya da dinin aslî gayelerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmalıdır. Yine İslâm'la bağdaşmadığı ileri sürülen bazı ilmî konuların, Kur'an'la ilişkili olduğunu ispat etmek için de bu tür açıklamalara yer verilebilir. Fakat İbn Âşûr, müfessirin birikimi ile ilişkilendirdiği ve "tevessü" diye isimlendirdiği bu tür ziyade açıklamaları Allah'ın Kur'an'daki murâdına dahil etmemektedir.⁴³

İbn Âşûr'un tefsir anlayışında birinci ve ikinci yöntemle elde edilen mânalar, müfessirin bizatihi metinden hareketle ulaştığı anlamlardır ve bu anlamlar bütün yönleri ile Kur'an'da Allah'ın murâdına karşılık gelir. Üçüncü yöntemde âyetlerle ilişkilendirilen meseleler, murâdın dışında kalmakla birlikte Kur'an'ın aslî gayelerinin daha iyi anlaşılması ve detaylandırılması noktasında tefsire katkı sunduğu müddetçe meşru görülür.

İbn Âşûr'un burada tefsir ilminin metodolojisine dair yapmış olduğu üçlü tasnifin merkezinde "murâd" kavramı yer almaktadır. Zira bu tasnife göre tefsir literatürü içerisinde ortaya konulan açıklamalar ya doğrudan Kur'an'da Allah'ın murâdını açığa çıkarmaya yöneliktir ya da söz konusu murâd hakkında asla taalluk etmeyen detaylı bilgiler verilmek suretiyle onun daha iyi anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Dolayısıyla İbn Âşûr'un tefsir ilminin işleviyle ilgili Allah'ın murâdının tespiti kapsamında müfessirlerin yaptığı açıklamaları iki başlıkta ele alıp incelediği görülmektedir.

1) Tefsirde murâda tekabül eden (aslî anlam ve müstetbe'âtü't-terâkîb kabilinden) açıklamalar,

2) Tefsirde murâdı detaylandırmaya yarayan (tevessü' kabilinden) ziyade açıklamalar.

2.1. Tefsirde Murâda Tekabül Eden Açıklamalar: Aslî/Temel Anlamlar ve Müstetbe'âtü't-terâkîb

İbn Âşûr her fırsatta, tefsir ilminin en temel gayesinin Kur'an lafızlarından Allah'ın murâdını açığa çıkarmak olduğunu dile getirmiştir. Bu sebeple âyetlerin tefsirinde öncelikle doğrudan Allah'ın murâdını ortaya koyan açıklamalara ardından da bu murâdı temellendiren, detaylandıran ve daha iyi anlaşılmasına katkı sunan değerlendirmelere yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴

43 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 42.

44 İbn Âşûr, *Eleyse's-subhu bi karîb*, 160, 165.

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın insanlığa kelâm/söz formunda gönderdiği son ilâhî mesajdır. Her kelâm/söz, belli dil kuralları çerçevesinde vaz' olunan mürekkebe lafızlardan meydana gelir ve maksadını tam olarak anlatan anlamlı cümlelerden oluşur. Burada "anlamlı cümle"-den maksat sözü söyleyenin murâdını tam olarak dile getirdiğinde aynı konuda yeni bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaması ve dinleyenin de zihninde konuyla ilgili hiçbir soru işaretinin kalmamasıdır.⁴⁵ Dolayısıyla bir sözden ne kastedildiğini anlamak için öncelikle o sözün sarf edildiği dilin özelliklerini bilmek gerekir. Bunun yanı sıra sözün ilk söylendiği ortama ait bağlam bilgisi de maksadın anlaşılmasına önemli katkılar sunar.⁴⁶ Hem lafız hem de mâna bakımından Allah'a aidiyeti sabit olan Kur'ân-ı Kerîm, belli bir dönemde konuşulan Arap dilinin özelliklerini taşıyarak yirmi üç yıllık bir süre zarfında peyderpey nâzil olmuştur. Dolayısıyla Kur'an'da Allah'ın murâdının anlaşılabilmesi için öncelikle nüzûl döneminde konuşulan Arap dilinin bütün inceliklerine vakıf olunmalı, bunun yanı sıra nüzûle şahit olan ilk muhatapların demografisi, sosyal yaşantısı, kültür yapısı, örf-adet-gelecekleri; kısacası nüzûl ortamı hakkında da geniş bir bilgi birikimine sahip olunması gerekir. Ancak bu şekilde Kur'an'ın ilk nâzil olduğu ortamda ne ifade ettiğini ve ilk muhatap toplum nezdinde Allah'ın murâdının neye karşılık geldiğini bilmek mümkün olur.

İbn Âşûr böylesi bir murâd soruşturmasını, tefsirin işlevi bağlamında ilk sırada terkibe ait birincil düzeyde ortaya çıkan temel anlamın açıklanması olarak değerlendirmekte ve bu kabilden yapılan açıklamaların aslî anlam yerine geçtiğini ifade etmektedir.⁴⁷ İbn Âşûr'a göre âyetlerden aslî anlamların elde edilebilmesi için Arap dilinin kullanım özelliklerini göz önünde bulundurarak lafızların tek tek veya terkip halinde delalet ettiği anlamları ve edebi sanatlar yoluyla işaret edilen ince anlamları ortaya koymak gerekmektedir.⁴⁸ Burada Arap dilinden maksat, nüzûl döneminde yaşayan Arapların günlük konuşmalarında veya nesir-nazım türü edebî eserlerde yer verdikleri dil kullanımlarıdır.⁴⁹ Bu sebeple, sonraki dönem-

45 Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, *et-Tühfetü's-seniyye bi şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye* (Dimeşk: Mektebetü dâri'l-fecr, t.y.), 15-16.

46 Düccane Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, 7. Baskı (İstanbul: Kapı Yayınları, 2016), 63.

47 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 42.

48 İbn Âşûr, *Eleyse's-subhu bi karîb*, 165.

49 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 18.

lerde dilde ortaya çıkan daralmalar, genişlemeler veya anlam kaymaları aslî anlamın ortaya konulmasına katkı sunmak şöyle dursun bazı durumlarda yanlış anlaşılmalara da sebebiyet verebilmektedir.

İbn Âşûr, âyetlerin tefsiri sadedinde Hz. Peygamber'den sahâbeden ve tabiîn alimlerinden nakledilen açıklamaları da aslî anlamın tespiti kapsamına dahil etmektedir. Zira İbn Âşûr bu açıklamaların, tefsirde murâdî açığa çıkarmaya katkı sunan istimdâd kabilinden bilgiler olmadığını bilakis aslî anlamın beyanı kabilinden bizzat murâda delalet eden açıklamalar olduğunu ifade etmektedir.⁵⁰

İbn Âşûr, "Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri" şeklinde ifade edilen bir âyetin başka âyetler ışığında açıklanmasını veya artarda gelen âyetler arasındaki münasebet ilişkisinin ortaya konulmasını da aslî anlamın beyanı kabilinden değerlendirmektedir. İbn Âşûr'a göre her bir âyetin Kur'an'dan başka bir âyetle açıklanması veya birbirini takip eden âyetler arasında münasebet ilişkisinin bulunması zorunlu değildir. Ancak aralarında beyan veya münasebet ilişkisi olan âyetler kapsamında yapılan tespitler âmmin tahsîsi, mutlakın takyîdi, mücmelin beyânı kabilinden birincil anlama delalet eden açıklamalar olarak değerlendirilebilir.⁵¹

İbn Âşûr'a göre tefsir ilminin işlevi bağlamında Kur'an'da doğrudan murâd soruşturmasına konu olan anlam arayışlarından bir diğeri, aslî/temel anlamın dışında kalan fakat yine de âyet lafızlarının delalet alanı içerisinde yer alan, iç veya dış bağlamının öngördüğü, dilin kullanımıyla çelişmeyen ve de Kur'an'ın aslî gayelerine uygun düşen ikincil anlamların açığa çıkarılmasıdır. Kur'an'da terkip halinde bulunan lafızların bir uzantısı olarak görülen bu tür anlamlar, Arap diline özgü birtakım edebî sanatlardan ve delalet yollarından yararlanılarak elde edilir. Kur'an'ın merkeze aldığı akâid, ahkâm ve ahlâk gibi ana konulara ilişkin açıklamalarda veya müstakil olarak kaleme alınan eserlerde genellikle âyetlerin bu tür

50 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 27. Konuyla ilgili detaylı örnekler için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 48, 136, 201, 450, 464, 621, 706, 2: 20, 184, 340, 369, 392, 404, 447, 3: 163, 293, 4: 223, 249, 275, 5: 165, 6: 6, 293, 7: 74, 111, 332, 9: 313, 321, 335, 10: 177 v.dğr.

İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 27, 80-81.

51 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 27, 80-81. Konuyla ilgili detaylı örnekler için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 187, 222, 295, 2: 115, 469, 4: 118, 8/1: 120, 9: 320, 23: 164, 29: 67, 30: 199 v.dğr.

ikincil anlamlarına atıfta bulunulur. Örneğin; “وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْوِيمًا”⁵² âyeti esas alınarak kelâm-ı nefsînin ispatına ve Kur’an lafızlarının kelâm-ı nefsî ile ilişkilendirilmesine yönelik ileri sürülen görüşler veya Musa-Hızır kıssasından⁵³ hareketle hoca-talebe ilişkisi hakkında yapılan açıklamalar söz konusu terkiplerden elde edilen ikincil anlamlara dayanmaktadır. Yine insanın yaratılışını konu eden bazı âyetleri⁵⁴ ahkâmın ortaya çıkışıyla ilişkilendirilerek fıkıh ilmine dair bazı meselelerin çözüme kavuşturulması da bu tür açıklamalara örnek olarak zikredilebilir.⁵⁵

İbn Âşûr, Kur’an’da bu şekilde iki veya daha çok anlama gelen terkipleri üç grupta ele alıp incelemektedir. Birinci grupta, ihtiva ettiği çoklu anlamlar arasında umum-husus ilişkisi bulunan terkiplere de yer vermektedir. Lafzî veya manevî bir engel bulunmadığı müddetçe bu gibi terkiplerden elde edilmesi muhtemel bütün anlamların murâda tekabül ettiğini ifade etmektedir.⁵⁶

İbn Âşûr, ikinci grupta işaret ettiği çoklu anlamlar arasında zıtlık ilişkisi bulunan terkiplere yer vermektedir. Ona göre mütekellimin bu çoklu anlamlardan ancak birisini kastetmiştir; ancak bunun hangisi olduğu bilinmemektedir. Zira bu gibi âyetlerde mütekellimin bütün anlamları aynı anda kastettiğini söylemek mümkün değildir ve söz konusu anlamlardan birisini tercih etmek diğer anlamların murâda delaletini nefyetmek demektir. İbn Âşûr çoklu anlamların birbirini nakzettiği bu gibi durumlarda bir tercihte bulunmaksızın terkinin delalet ettiği mânaları ayrı ayrı ele alıp incelemek gerektiğinin altını çizmektedir. İbn Âşûr’a göre bu anlamlardan her birini -murâda karşılık gelme ihtimalinden dolayı- diğerlerinden bağımsız olarak açıklamak gerekmektedir. Nitekim usul alimleri de çok anlamlı (müşterek) lafızlar veya terkiplerde buna benzer bir yol takip ederek mütekellimin murâdını ihtiyaten bütün anlamlara hamletmişlerdir.⁵⁷

52 en-Nisâ 4/164.

53 el-Kehf 18/65-82.

54 Bk. el-Hac 22/5; el-Mu’min 40/67.

55 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1: 42.

56 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1: 96. Konuyla ilgili detaylı örnekler için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1: 158-159, 193-194, 236, 325, 412, 2: 64, 215, 464, 4: 42, 193, 5: 11, 99, 195, 6: 128, 204-205, 288, 7: 34, 85, 372, 8/2: 87-88, 9: 33, 179 v.dğr.

57 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1: 96-97.

İbn Âşûr üçüncü grupta ise çoklu anlamlara delaletin aslî/temel anlam üzerinden sağlandığı terkiplere yer vermektedir. Ona göre bu şekilde aslî anlamdan elde edilen çoklu anlamlar birincil anlamın bir uzantısı mesabesinde. Belâgat terminolojisinde “müstetbe‘âtü’t-terâkîb” diye isimlendirilen bu gibi çoklu anlamlara örnek olarak bir terkipte sarih anlamın yanında kinayeye, tariz (iğneleme) ve tehekküm (alaya alma) gibi mecazi anlama da işaret edilmesi zikredilebilir. Nitekim sahâbeden Hz. Ömer ve İbn Abbas’ın, Nasr sûresinde Hz. Peygamber’in vefatına işaret edildiğini bildirmeleri müstetbe‘âtü’t-terâkîb kabilinden değerlendirilir.⁵⁸

Tefsirin işlevi kapsamında murâd soruşturmasına yönelik aslî/temel anlamın yanında ikincil anlamlarla ilgili açıklamalarda İbn Âşûr’un dikkat çektiği çoklu anlamlar, daha ziyade üçüncü grupta yer alan terkiplerle ilişkilidir. Nitekim daha önce de ifade edildiği üzere İbn Âşûr’a göre tefsirde ikincil anlam, aslî/temel anlamın dışında kalmakla birlikte lafzın ve makamın delalet alanı içerisinde bulunan, Arap dilinin kullanımlarıyla çelişmeyen ve Kur’an’ın aslî gayelerine uygun olan anlamlardır. Bu anlamlar tıpkı üçüncü gruptaki terkiplerden elde edilen anlamlar gibi birincil anlamın bir uzantısı olarak görülmekte ve “müstetbe‘âtü’t-terâkîb” diye isimlendirilmektedir.⁵⁹

İbn Âşûr’a göre Kur’an’da lafız veya terkiplerin delalet ettiği çoklu anlamlar, aralarında edebî açıdan veya mânaya delaletin sarahati bakımından bir fark olsun veya olmasın aynı seviyede murâda tekabül eder. Başka bir ifadeyle terkiplerin delalet alanı içerisinde olmakla birlikte aralarında birincil-ikincil, aslî/temel-müstetbe‘ât gibi kategorik farklılık bulunan veya bulunmayan mânaların tamamının murâd ile ilişkisi aynı seviyededir. Terkip halinde bulunan lafızları iki farklı anlama aynı düzeyde işaret ettiği durumlarda her bir anlamın murâda aynı mesafede olduğu zaten açık bir durumdur.⁶⁰

İbn Âşûr’a göre Kur’an’da yer alan lafız ve terkiplerle ortaya konulan anlamların tamamının -Arapların fasih kabul ettiği kullanımların imkân tanıdığı ölçüde- Allah’ın murâdına karşılık geldiğini söylemek mümkün-

58 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 97.

59 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 42.

60 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 94. Konuyla ilgili detaylı örnekler için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 4: 37-38, 5: 33-35, 6: 22-23, 7: 171, 8/2: 145, 12: 251-252, 278-279 v.dğr.

dür. Bu noktada dilin delalet sınırlarını sonuna kadar zorlamak gerekir. Fakat Kur'an'da lafız ve terkipler yoluyla elde edilen bu çoklu anlamlar, lügavî-örfî anlamlarla ve sübutu noktasında şüphe bulunmayan rivâyetlerle de çelişmemelidir.⁶¹ Bu noktada bazen terkiplerin bağlamının dışına çıkarak veya bağlamında hakiki anlamda kullanılan bir cümleyi mecaza hamlede- rek ya da mecazi anlamda kullanılan bir cümleyi de hakiki anlamıyla ele alarak ikincil anlamlara ulaşmak mümkündür. Hz. Peygamber ve sahâbe- den nakledilen tefsir rivâyetlerinde bu şekilde metnin ikincil anlamlarına işaret eden birçok açıklamaya rastlamak mümkündür.⁶²

İbn Âşûr'a göre Kur'an metnini meydana getiren lafız ve terkipler, bu gibi çoklu anlamları karşılayabilmek için gerekli olan bütün nitelik- lere sahiptir. Bu niteliklerin başında Kur'an dışında başka hiçbir kitapta görülmeyen metnin farklı okuyuşlara imkân tanıyor olması gelmektedir. İbn Âşûr'a göre, anlama etki etmeyen fonetik veya lehçesel farklılıklar bir yana anlam üzerinde etkili olan kıraat farklılıkları sadece metindeki ka- palılıkları giderip murâdın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmakla kal- mamakta aynı zamanda murâdın kapsamının genişlemesinde de önemli katkılar sunmaktadır. Nitekim İbn Âşûr'un Kur'an tasavvurunda anlama etki eden her bir farklı okuyuş yeni bir murâda delalet etmektedir.⁶³ Yine kıraatlerle ilişkili olarak Kur'an'da noktalama işaretlerinin bulunmaması da vakıf-ibtidanın anlama tesir ettiği noktalarda murâdın zenginleşmesi- ne katkı sunan niteliklerdendir.⁶⁴

Sonuç olarak bütün bu örneklerden hareketle âyetlerden siyaka uygun birincil anlamların yanında Kur'an'ın ana konularına paralel çoklu anlamların da elde edilebileceğini ve bu anlamların tamamının aynı sevi- yede murâda delalet edeceğini söylemek mümkündür. İbn Âşûr tefsirde çoklu anlamlara meşruiyet kazandıran Hz. Peygamber'in bu yöndeki açık- lamalarını şöyle izah etmektedir: "Bu konuya dikkatle eğilirsek görürüz ki Hz. Peygamber, âyetleri bu şekilde siyakın belirlediği anlamlar dışında tefsir ederken zihinlerde Kur'an lafızlarından elde edilecek en uzak an-

61 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 94.

62 Konuyla ilgili detaylı örnekler için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 95, 96, 5: 25, 9: 312-313, 10: 277, 21: 68, 28: 86.

63 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 55, 94, 124.

64 Konuyla ilgili detaylı örnekler için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 83, 222-227, 3: 164-165, 4: 118, 5: 220-221, 6: 141, 186, 7: 441, 9: 222, 12: 253, 22: 8, 304, 26: 207, 28: 315, 29: 393, v.dğr.

lamları canlandırmayı amaçlamıştır.”⁶⁵ Bu çerçevede İbn Âşûr, Arap dilinin fasih kullanımları ve Kur'an'ın nüzûlüne esas teşkil eden aslî gayeler ile çelişmediği sürece bir âyet hakkında derin bir tefekkür ve teemmül sürecinin sonunda müfessirin zihnine üşüşen çoklu anlamlar arasında bazı tercihlerde bulunmayı; böylece murâdın sınırlandırılmasını doğru bulmamaktadır.⁶⁶

2.2. Tefsirde Murâdı Detaylandırılan Ziyade Açıklamalar: Tevessü'

İbn Âşûr'a göre tefsir ilminin başlıca iki işlevinden diğeri ise, Kur'an'da murâd-ı ilâhiyi açığa çıkarmaya yönelik yapılan açıklama ve tespitlerin dışında kalan ve tefsire kıyasla daha geç dönemde ortaya çıkan farklı disiplinlerde tartışma konusu haline gelen meselelerin (mesâil) âyetlerle ilişkilendirilerek aktarılmasıdır. Tefsirde murâd soruşturmasının dışında kalan bu tür ziyade açıklamaların meşru bir zemine oturması için âyetler ile meseleler arasında bağ kuracak birtakım vesilelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumda, söz konusu meseleler ya ilgili âyetin daha iyi anlaşılmasına ve Kur'an'ın ana konularının açığa çıkarılmasına katkı sunmalı ya da Kur'an'ın bazı ilmi hakikatlerle çeliştiğini ileri sürenlerin iddialarını çürütür nitelikte olmalıdır.⁶⁷

İbn Âşûr Kur'an'da Allah'ın murâdını detaylandırmaya yönelik yapılan bu tür açıklamalarla ilgili diğer ilimlerin meseleleri ile âyetler arasında münasebetin nasıl tesis edileceğine de dikkat çekmektedir. Ona göre bazen âyette bir meseleye çok cüzi bir yönüyle temas edilmesi veya sadece imâda bulunulması bile müfessirin, o konuya dair detaylı açıklamalara yer vermesi için yeterlidir. Örneğin; “Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmiş ise ona çok büyük bir hayır bahşedilmiştir.”⁶⁸ mealindeki âyetin tefsirinde gerek حكمة/hikmet kelimesi gerekse “خيرًا كثيرًا = çok büyük bir hayır” ifadesi bağlamında doğrudan murâda taalluk etmeyen ancak buna rağmen âyetin aslî maksadının anlaşılmasına katkı sunan hikemî/felsefî ilimlerin neler olduğu, hangi konuları kapsadığı ve bu ilimlerden ne tür faydalar elde edildiği gibi konularda uzun uzadıya açıklama yap-

65 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 'l-tenvîr*, 1: 94.

66 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 'l-tenvîr*, 1: 97.

67 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 'l-tenvîr*, 1: 42.

68 el-Bakara 2/269.

mak mümkün olduğu gibi aynı zamanda da meşrudur.⁶⁹ Bu konuya ilişkin yine el-Haşr 59/7. âyetin tefsiri bağlamında siyasal ekonomi, milli servetin dağılımı, zekâtın meşruiyeti, miras malları, anapara ve emekle ilgili muameleler gibi konularda birtakım çıkarımlara ve farklı yorumlara yer verildiği görülmektedir. Fakat bu yorumlardan hiçbirisi âyette murâda tekabül eden aslî anlam veya onun bir uzantısı niteliğindeki ikincil anlamlara dayanmamaktadır. Bilakis bu yorumlar, söz konusu âyetin, “Ta ki o mallar içinizden sadece zenginler arasında dolaşan bir servet (veya güç) haline dönüşmesin” mealindeki kesitiyle ilişkilendirilen ve aslında fıkıh ilmi kapsamında derinlemesine tartışılan meselelerden çıkarılmaktadır.⁷⁰

Öte yandan İbn Âşûr, âyetle ilişkilendirilen bazı meselelerin gerek âyette murâda tekabül eden birincil-ikincil düzeydeki anlamlarla gerekse Kur’an’ın ana konularıyla ilişkisinin çok daha kuvvetli olduğunun altını çizmektedir. Örneğin; kelâm ilminde Allah’ın tek ilah olduğunu ve kâinatın eşinin bulunmasının aklen mümkün olmadığını ispat etmek için ileri sürülen temânü’ delili el-Enbiyâ 21/22. âyetle ilişkilendirilmekte ve söz konusu âyetin tefsiri çerçevesinde konuyla ilgili kelâmî tartışmalara tefsir literatüründe uzun uzadıya yer verilmektedir. Nitekim İbn Âşûr da bahse konu olan âyetin tefsiri sadedinde detaylı açıklamalar yapmaktadır.⁷¹

İbn Âşûr, konuya ilişkin olarak aynı şekilde müteşabih âyetlerin tefsirinde de kelâm ilminin verilerinden yararlanılarak murâdı detaylandırılmaya yönelik ziyade açıklamalara yer verilebileceğini ifade etmektedir. Örneğin; “Göğü ellerimizle biz kurduk ve şüphesiz bizim her şeye gücümüz yeter.”⁷² mealindeki âyetin tefsiri sadedinde, kelâm ilminin ele aldığı başlıca konulardan olan Kur’an’da müteşabih meselesinin çözümüne yönelik detaylı bilgiler verilmektedir. İbn Âşûr, murâdın dışında kalan bu tür ziyade açıklamaları âyetin sağlıklı anlaşılmasına ve aslî anlamın doğ-

69 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 42, 3: 61-64. Konuyla ilgili detaylı örnekler için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 198, 376, 535, 716, 2/159, 3: 193, 226, 6: 35, 7: 314, 414, 8/1: 25, 48, 55, 8/2: 44, 79, 9: 100, 12: 210, 17: 17, 18: 232, 20: 151 v.dğr.

70 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 18: 84-86. Konuyla ilgili detaylı örnekler için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 385, 389-400, 537, 638, 2: 13, 140, 205, 3: 81-91, 100, 121, 219, 265-268, 4: 19, 165-166, 226, 245, 292, 296, 5: 10-11, 15, 111, 162, 6: 182, 229, 7: 16, 44, 8/1: 40, 9: 240, 345, 10: 7, 235-240 v.dğr.

71 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 17: 41-44. Benzer örnekler için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 188, 234-235, 294, 438, 716-717, 2: 20, 270, 3: 16, 30-31, 135, 4: 47, 89, 102, 5: 82, 6: 41, 60, 7: 226 v.dğr.

72 ez-Zâriyât 51/47.

rulanmasına katkı sunduğu gerekçesiyle tefsirin sınırları içerisine dahil etmektedir.⁷³

İbn Âşûr, Kur'an'da Allah'ın murâdının detaylandırılması bağlamında aklî ve şer'î ilimlerin yanı sıra doğa bilimlerinin verilerinden de yararlanılabileceğini söylemektedir. Örneğin; İbn Âşûr'a göre, "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı?! Bizim onu nasıl sapasağlam inşa edip donattığımızı ve onda en ufak bir çatlak olmadığını görmezler mi?"⁷⁴ mealindeki âyette vurgulanmak istenen asıl maksat, muhatapları alemi müşahede etmeye yönlendirerek ondan ibret almalarını sağlamaktır. Fakat müfessir bu anlamın ötesine geçerek astronomi biliminin verilerinden yararlanmak suretiyle müşahede halini daha da derinleştirir ve ilk muhataplara gizli kalmış birtakım hakikatleri açıklamaya girişirse âyetin asıl maksadının daha iyi anlaşılmasına katkı sunmuş olur.⁷⁵

İbn Âşûr'a göre Kur'an âyetlerinde işaret edilen ve muhatapların idrak seviyelerine göre farklılık arz eden ilmî hakikatlerin tefsire dahil edilmesinde iki yöntem takip edilir. Bu yöntemlerden ilkinde -yukarıda da işaret edildiği üzere- bilimsel kriterler ile tespit edilen gerçekler âyetin delalet ettiği anlamlar ile uzlaştırılır veya ilişkilendirilir. İkinci yöntemde ise âyetlerden esinlenilerek ileride karşılaşılabilecek veya keşfedilebilecek bazı hakikatlere işaret edilir. Bu çerçevede örneğin; "Dağları (yerinden söküp) yürüteceğimiz ve senin yeryüzünü dümdüz göreceğin günü hatırla! İşte (o gün) istisnasız bütün insanları diriltip mahşer yerine toplayacağız."⁷⁶ mealindeki âyetten hareketle alemin depremler sebebiyle yok olacağına veya "Güneş katlanıp dürüldüğünde ve yıldızlar kararıp döküldüğünde"⁷⁷ mealindeki âyetlerden hareketle alemin son bulacağı kıyamet saatinde yerçekiminin ortadan kalkacağına dikkat çekilir.⁷⁸

İbn Âşûr, tefsirde farklı disiplinlere ait meselelerin âyetlerle iliş-

73 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 43.

74 Kâf 50/6

75 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 43. Konuyla ilgili detaylı örnekler için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 332-333, 385, 2: 83, 85, 3: 229, 251, 8/2: 181-182, 14: 111, 16: 287, 17: 52-55, 59-61, 18: 18, 23, 19: 51, 20: 48-49, 23: 329, 28: 23-26, 340, 30: 264, 438 v.dğr.

76 el-Kehf 18/47.

77 et-Tekvîr 81/1-2.

78 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 43.

kilendirilerek aktarılmasının makbul/meşru görülmesi için söz konusu meselelerin detaya girilmeden veciz bir üslupla ele alınmasını ve bu açıklamaların âyette kastedilen asıl mânanın önüne geçirilmemesini şart koşar.⁷⁹ Nitekim İbn Âşûr, Kur'an'da murâdın detaylandırılması bağlamında bu iki şartı dikkate almadan yapılan ziyade açıklamaları tefsirin sınırlarının dışında görmekte ve konuların bu denli derinleştirilmemesi gerektiğinin altını çizmektedir.⁸⁰

İbn Âşûr, yukarıdaki şartlar göz önünde bulundurularak tefsirde murâdı detaylandırmaya yönelik yapılan açıklamalarda kendisinden yararlanan ilimleri Kur'an'la ilişkisi bakımından dört grupta ele almaktadır. Birinci grupta Peygamberler tarihi, geçmiş milletlerin kıssaları, ahlâk eğitimi, hukuk, kanun koyma, akâid, usûl, Arap dili ve belâgati gibi bizzat Kur'an'da yer alan ilimleri zikreder. İkinci grupta felsefe, astronomi ve zooloji gibi müfessirin bilgi seviyesinin artmasına katkı sunan ilimleri saymakta üçüncü grupta ise jeoloji, tıp, mantık gibi Kur'an'da işaret edilen veya onu teyit etmek için ortaya konulan ilimlere yer vermektedir. Dördüncü gruba gelince burada ise; gerek fal bakma, uğursuzluk giderme, mitoloji gibi dinen batıl görülmesi sebebiyle gerekse aruz ve kafiye gibi âyetlerin anlaşılmasına hiçbir katkı sunmadığı gerekçesi ile Kur'an'la ilişkisi olmayan ilimlere yer vermekte ve murâdın detaylandırılmasında bu ilimlerin verilerine müracaat edilmemesi gerektiğinin altını çizmektedir.⁸¹

İbn Âşûr, tefsirde murâdın detaylandırılması bağlamında özellikle nüzûl döneminde bilinmeyen daha sonra ortaya çıkmış ilimlerin meselelerinden yararlanması konusunda İslâm alimlerinin farklı kanaatleri sürdüğüne dikkat çekmektedir. Buna göre bazı alimler tefsirde şer'î olmayan ilimler ile âyetler arasındaki uyumu ortaya koymayı faydalı bulmakta hatta bizzat Kur'an'ın bu ilimlere işaret ettiğini ileri sürmektedirler. Nitekim İbn Rüşd (ö. 595/1198) *Faslü'l-makâl* adlı eserinde konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "İslâm alimleri Kur'an âyetlerinin bütünüyle zâhirine hamledilemeyeceği veya te'vil yoluyla tamamen zahir anlamın dışına çıkılamayacağı konusunda icmâ etmişlerdir. Kur'an âyetlerinde (birbiri ile çelişir gibi görülen) zahir ve batın anlamlara hamledi-

79 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 43.

80 Konuyla ilgili detaylı örnekler için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 183, 231, 235, 243, 410, 438, 478, 503, 692, 2: 174, 186, 441, 3: 16, 211, 282, 4: 46, 5: 46, 7: 36, 97, 186, 217, 415, 8/2: 212 v.dğr.

81 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 45.

lebilen ifadelere yer verilmesinin temel sebebi alimlerin âyetlere farklı bakış açılarıyla yaklaşımları ve Kur'an'daki hakikatleri ispat etme noktasında farklı niteliklere sahip olmalarıdır.”⁸² İbn Rüşd buradan hareketle sadece tefsirin değil bütün dinî ilimlerin felsefe ile ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Kutbüddîn eş-Şîrâzî (ö. 710/1311) de felsefede İshrâkî ekolün kurucu metinlerinden olan *Hikmetü'l-işrâk* üzerine yazdığı şerhin girişinde konuyla ilgili İbn Rüşd'ün yaptığı bu değerlendirmeyi bir adım daha ileri götürerek ister dinî ister gayr-ı dini bütün ilimlerin, insanın düşünme sürecinde girmesi ile ortaya çıktığını dolayısıyla felsefeye muhtaç olduğunu ifade etmektedir.⁸³ Öte yandan Gazzâlî (ö. 505/1111) Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) ve Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) gibi önde gelen müfessirler de eserlerinde Kur'an ile farklı ilimlere ait meseleler arasındaki uyuma dikkat çekmiş hatta felsefe, mantık gibi nazari ilimlerin ilkelerini kullanarak âyetlerin işaret ettiği anlamlara dair farklı çıkarımlarda bulunmuşlardır. Buna göre fıkıh yönü ağır basan müfessirler âyetlerin daha ziyade ahkâm boyutuna yoğunlaşırken İbn Cinnî (ö. 392/1002), Zeccâc (ö. 311/923), Ebû Hayyân (ö. 745/1344) gibi dilci müfessirler Kur'an'daki lafız ve terkiplerin Arap dilinin kurallarına uygunluğu üzerinde durmuşlardır.

Sonuç olarak İbn Âşûr'un da içerisinde bulunduğu bazı alimlere göre, ilmi ile her şeyi kuşatan ve gaybı en iyi bilen Allah'tan sadır olan bir kelâmın ifade ettiği anlamların anlaşılması sadece bir grup insanın veya belli bir branşın tekelinde değildir. Bilakis Kur'an'ın ihtiva ettiği anlamlar hakikate eş değerdir. Dolayısıyla bir ilim dalının hakikat olarak ortaya koyduğu her mâna, âyetle ilişkilendirilebildiği takdirde Allah'ın murâdına konu olabilecek niteliktedir. Fakat İbn Âşûr bu mânaların âyetle ilişkilendirilmesi noktasında bazı şartların göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını çizmektedir. Buna göre âyetlerle ilgili ortaya konulan yorumların Arapça dil kurallarına uygun olması gerekir. Ayrıca bu yorumlarda bir delile dayanmadan âyetin zahir anlamından uzaklaşılmalı, zorlamalardan kaçınılmalı ve Bâtınîler'in yaptığı gibi âyetin aslî maksadının dışına çıkılmamalıdır.⁸⁴

82 Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Endelüsî, *Faslü'l-makâl*, nşr. Muhammed Âbid el-Câbirî (Beyrut: Merkezü Dirâsati'l-vahdeti'l-arabiyye, 1997), 98.

83 Mahmûd b. Mes'ûd el-Fârisî Kutbüddîn eş-Şîrâzî, *Şerhu Hikmeti'l-işrâk*, nşr. Abdullah Nûrânî Mehdi (Tahrân: Müessese-i Mutâlaât-i İslâmî, 1379), 18.

84 İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1: 44.

Sonuç

İbn Âşûr'a göre Kur'ân-ı Kerîm, metin yapısı bakımından eşsiz bir dil ve anlatım üslubu, kendine özgü bir cümle/âyet dizilimi ve konu/sûre tasnifinin yanı sıra ele aldığı konular itibariyle de muhataplarının dünya ve âhiret hayatında karşılaşacağı sıkıntılar karşısında onları en doğru yola sevk eden kapsamlı bir muhtevaya sahiptir. Bu çerçevede Kur'an, muhatabının hayatında belli dönüşümler yapmak ve ona tedrici olarak önce bireysel davranışlarında, ardından toplumsal ilişkilerinde ve en nihâyetinde içinde bulunduğu âlemde yaşayan sair milletlerle iletişimde en kalıcı düzeni sunmak üzere gönderilmiş ilâhî bir fermanıdır. Bu bağlamda Kur'an'ın aslî gayelerini çevreleyen en temel maksadın ıslah olduğunu söylemek mümkündür.

İbn Âşûr'a göre Allah'ın Kur'an'dan neyi murâd ettiğini açıklayan bir ilim olan tefsirin temel gayesi, Arapçanın inceliklerine tam anlamıyla vakıf olmayan veya bu dilin edebî inceliklerini doğal haliyle sezinleyemeyen kişiler için Allah'ın murâdını anlaşılır hale getirmektedir. Bu bağlamda İbn Âşûr, tefsirin kelâm-ı nefside yer alan mânaları değil; dinin insanlığa gönderilişindeki aslî maksatları araştırmayı amaç edindiğinin altını çizmektedir. Nitekim bu maksatlar da Allah'ın (c.c) apaçık bir dil ve üslupla gönderdiği Kur'an lafızları içerisinde mündemictir. Dolayısıyla İbn Âşûr'a göre Allah'ın (c.c) murâdı tikel olarak Kur'an lafızlarında veya âyetlerde değil Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde karşımıza çıkmakta ve bu murâda ancak Arap dilinin inceliklerine tam vukufiyet sağlamakla ulaşılabilmektedir. Ne var ki son ilahî vahyin Arap dili ile nâzil olması, Kur'an'daki murâdın dil kaideleri ve edebiyattan hareketle elde edilebilen bütün anlamları içine alacak bir derinliğe sahip olduğu anlamına gelmektedir. Öte yandan Kur'an'ın mu'ciz bir kelâm oluşu, onun Arap edebiyatçılarının belirli söz kalıplarıyla ifade ettikleri sınırlı anlamların çok daha ötesinde geniş anlamlar ihtiva ettiğini göstermektedir. Zira Kur'an, sıradan insanların veya edebiyatçıların belli bir bağlam içerisinde söyledikleri sözlerden çok farklıdır. O, ilmi ile her şeyi kuşatan ve her türlü zaman ve mekân mefkuresinden uzak olan Allah'ın kelâmıdır.

İbn Âşûr, tefsir ilminin işlevine dair görüşlerini; başka bir deyişle Allah'ın Kur'an'daki murâdının nasıl açığa çıkarılacağını müfessirlerin metotları üzerinden açıklamaktadır. Buna göre müfessirler Kur'an âyetlerini tefsir ederlerken üç temel yöntemi takip etmişlerdir. Birincisi;

Kur'an'ın lafız ve terkiplerinin zahirinden elde edilen birincil anlamlara yönelmişlerdir. İkincisi; Kur'an'ın lafız ve terkiplerinden ilk planda anlaşılmayan fakat dilin farklı delalet yollarıyla elde edilebilen ikincil anlamları tespit etmişlerdir. Üçüncüsü ise; farklı disiplinlere ait meseleleri, âyetlerle ilişkilendirerek enine boyuna tartışmışlardır. Birinci ve ikinci yöntemle elde edilen aslî/temel ve ikincil/yan anlamlar, bütün yönleriyle Kur'an'da Allah'ın murâdına karşılık gelirken; üçüncü yöntemde âyetlerle ilişkilendirilerek tartışma konusu yapılan meseleler, murâdın kapsamı dışında kalmaktadır. Fakat bu meseleler, Kur'an'ın aslî gayelerinin daha iyi anlaşılması ve detaylandırılması noktasında tefsire katkı sunduğu müddetçe meşru kabul edilir ve tefsirdeki yerini muhafaza eder.

Kaynakça

Albayrak, Halis. "Tefsir İlminin Sınırları", *Tefsir Nasıl Bir İlimdir*, Ed. Murat Sülün. 78-85. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 3 Cilt. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006.

Bezvâvî, Ebû Saîd Nâsirüddîn Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 3 Cilt. Nşr. Muhammed Subhi Hasen Hallâk. Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 2000.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-sahîh*. Dımeşk, Dâr İbn Kesîr, 2002.

Büyük, Enes. *Tefsir İlminin Mahiyeti Sorunu*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma, 1999.

Coşkun, Muhammed. *Modern Dünyada Kur'an Yorumu*. İstanbul: İFAV, 2018.

Cündioğlu, Düccane. *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*. 7. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.

Doğan, Mehmet. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. 4. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınevi, 2008.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1998.

Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc Müslim, *el-Câmiu's-sahîh* (Riyâd: Dâru'l-muğnî, 1998), "ez-Zikr ve'd-dua", 73.

Eren, Hasan - Gözaydın, Nevzat - Parlat, İsmail. *TDK Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

Fazlur Rahman. *İslâm ve Çağdaşlık*. Trc. Alparslan Açıkgenç - Hayri Kırbaşoğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.

Hafâcî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *'Înâyetü'l-Kâdî ve kifâyetü'r-Râzî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru's-sâdır, t.y.

İbn Âşûr, Ebû Abdullâh Muhammed et-Tâhir. *Eleyse's-subhu bi karîb*. Tunus, Dâru's-Selâm, 2006.

İbn Âşûr, Ebû Abdullâh Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru's-Suhnûn, 1997.

İbn Âşûr, Ebû Abdullâh Muhammed et-Tâhir. *Makâsîdü's-şer'ati'l-İslâmiyye*. Nşr. Muhammed et-Tâhir el-Meysâvî. Beyrut: Dâru Lübnân, 2011.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. Riyâd: Mektebetü'l-me'ârif, t.y.

İbn Rüşd el-Endelüsî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Fas-lü'l-makâl*. Nşr. Muhammed Âbid el-Câbirî. Beyrut: Merkezü dirâsa-ti'l-vahdeti'l-Arabiyye, 1997.

İsâmüddîn el-Konevî, Ebü'l-Müfeddâ İsmâil b. Muhammed. *Hâşiye-tü'l-Konevî 'alâ Tefsîri'l-İmâmî'l-Beydâvî*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-il-miyye, 2001.

Kâfiyeci, Muhyiddin Muhammed b. Süleyman. *et-Teysîr fî kavâ'id 'il-mi't-tefsîr*. Nşr. Enver Mahmûd el-Mursî. Tantâ: Dâru's-saâde, 2007.

Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-zünûn*. nşr. Şerafettin Yalçın. Ankara: MEB, 1971.

Köksal, Asım Cüneyd. *Usûlü'l-Fıkh'ın Mahiyeti ve Gayesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.

Kutbüddîn eş-Şîrâzî, Mahmûd b. Mes'ûd el-Fârisî. *Şerhu Hikme-ti'l-işrâk*. Nşr. Abdullah Nûrânî Mehdi. Tahrân: Müessesesi-i Mutâlaât-i İslâmî, 1379.

Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Gâî Yorum*. Ankara: OTTO, 2016.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. 19 Cilt. Nşr. Ahmet Vanlıoğlu. İstanbul: Dâru'l-mîzân, 2005.

Molla Fenârî, Şemseddin Muhammed b. Hamza. *'Aynü'l-a'yân*. İstanbul: Dersaadet, 1325.

Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. *et-Tühfetü's-seniyye bi şer-hi'l-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye*. Dimeşk: Mektebetü dâri'l-fecr, t.y.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001.

Özsoy, Ömer. "Tefsirin Açmazı Kur'an'ı Başka Zamanlara Konuştur-

mak". *Kur'an'ı Anlama Yolunda*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. 61-70. İstanbul: KURAMER, 2017.

Öztürk, Mustafa. "Âdetü'l-Kur'ân: Kur'an'ın İfade ve Üslup Örfü". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 5/2, (Aralık 2018): 315-341.

Öztürk, Mustafa. "Tefsir Nedir? Ne Değildir?", *İslâm ve Yorum II*. Ed. Fikret Karaman. 33-51. Malatya: Malatya İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017.

Öztürk, Mustafa. *Tefsirin Halleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.

Paçacı, Mehmet. *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu? 2*. Baskı. İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Mukaddimetü Câmi'i't-tefâsîr*. Nşr. Ahmed Hasen Ferhat. Kuveyt, Dâru'd-da've, 1984.

Sadrüddîn el-Konevî, Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk. *İ'câzü'l-beyân fî tefsîri ümmi'l-Kur'ân*. Nşr. Celâleddîn el-Âşteyânî. Kum: Bostan Kitab, 1381.

Siddık Hasen Han. *Ebcedü'l-ulûm*. 3 Cilt. Dimeşk: Menşûrâtü Vizâreti's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, 1978.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Nşr. Mustafa Dîbu'l-buğa. Dimeşk: Dâru'l-Mustafâ, 2008.

Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzû'âtî'l-ulûm*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1985.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Muhammed Hâmid. *Keşşâfü ıstılâhâti'l-funûn ve'l-ulûm*. 2 Cilt. Nşr. Ali Dahrûc. Beyrut: Mektebetü Lünân, 1996.

Yavuz, Yusuf Şevki. "İrade", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22: 379-380. İstanbul, TDV, 2000.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-mufessirûn*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü Vehbe, t.y.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilu'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Nşr. Bedî' es-Seyyid el-Lihâm. Dimeşk: Dâru Kuteybe, 2010.